
ŠEŠIAKAMPĖS ŽVAIGŽDINĖS SEGĖS LDK IR JŲ ANALOGIJOS ŠV. ROMOS IMPERIJOJE

Eugenijus Svetikas

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, Lietuva

Šis straipsnis – tai pirmasis iš numatytų parašyti darbų apie žvaigždines seges, kurių yra Lietuvos ir kitų Europos kraštų archeologinėje medžiagoje. Be šešiakampių, žvaigždinės segės dar būna aštuonkampės ir spindulinės (šiose kampų ir spindulių skaičius įvairuoja nuo devynių iki devyniolikos).

Žvaigždinės segės savo išskirtine forma atkreipė daugelio tyrinėtojų dėmesį. Kai kas bandė jomis naudotis netgi kaip etniniu indikatoriumi, bet vis dėlto daugeliu atvejų jomis buvo tik paįvairinama skelbiama iliustracinė medžiaga. Dažniausiai archeologinėje literatūroje, išskyrus du atvejus Latvijos istoriografijoje, visų tipų žvaigždinės segės suplakamos į vieną visumą, o tai labai apsunkina reikiamų duomenų paiešką. Taigi pirmasis uždavinys analizuojant žvaigždines seges yra jų klasifikavimas. Šiuo metu galime išskirti du aiškius žvaigždinių segių tipus – tai šešiakampės ir aštuoniakampės bei spindulinių segių grupę, kurią tyrinėjant gali būti išskirti dar keli tipai. Nustatyti segių chronologiją yra sudėtingiau. Dalis žvaigždinių segių rasta atsitiktinai, dalis – piliakalniuose, gyvenvietėse, pilyse ir miestų kultūrinuose sluoksniuose, o dar kita dalis – kapuose. Pastarųjų segių chronologiniai tyrimai perspektyviausi, tačiau ir čia yra neišspręstų klausimų. Klasterius sudarantys kiti radiniai mažai analizuoti arba visiškai, kaip ir žvaigždinės segės, neanalizuoti. Dar vienas svarbus, galbūt pagrindinis, spręstinas uždavinys – tai žvaigždinių segių simbolių reikšmių išsiaiškinimas, nes to nepadarius neįmanoma nustatyti jų paskirties. Archeologo veikla, apsiribojanti tik suklasifikuotų radinių su „prisegtomis“ chronologijomis ir postulatiniemis išvadomis apie jų tariamą etninį pobūdį paskelbimu, nesuteikia galimybių atrasti naujų istorijos šaltinių, kartu atskleisti reiškinių, atėjusių į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (toliau LDK) iš Viduramžių Europos.

ŠEŠIAKAMPIŲ ŽVAIGŽDINIŲ SEGIŲ VARIANTAI

Norėdami susidaryti išsamesnį vaizdą apie šešiakampes žvaigždines seges, turime aptarti visus mums žinomus tokių segių radinius ne tik iš dabartinės Lietuvos teritorijos, bet ir kitų kraštų (Vokiečių bei Livonijos ordinų ir Nov-

gorodo žemės), su kuriais vėlyvaisiais viduramžiais LDK turėjo įvairaus pobūdžio santykių.

Iš viso žinome 16 šešiakampių žvaigždinių segių iš 13 vietovių (1 pav.). Aštuonios segės rastos LDK teritorijoje (septynios Vilniaus vyskupijoje – Kernavėje¹, Obelių kapo Nr. 56 sampile², kapuose Nr. 95³, 104⁴, 136⁵, Raguvoje⁶ ir Skrebinų kape Nr. 76⁷; viena Valatkiškėse⁸ – Žemaičių vyskupijoje), dvi Vokiečių ordine (Spitrėje⁹ ir Štangenvaldėje¹⁰), keturios – Livonijoje¹¹ (Berzpilyje¹², Ikški-

¹ Kernavė – litewska Troja. Katalog wystawy ze zbiorów Państwowego Muzeum-Rezerwatu Archeologii i Historii w Kernawie, Litwa, Warszawa, 2002, p. 164, 376 pav. Metrikoje ši šešiakampė žvaigždinė segė apibūdinta kaip ažūrinė. Segė saugojama Kernavės valstybiname archeologijos ir istorijos rezervatiniame muziejuje (A-2354).

² V. Urbanavičius, S. Urbanavičienė, Archeologiniai tyrimai, Obelių kapinynas, *Lietuvos archeologija* (toliau – LA), Vilnius, 1988, t. 6, p. 29, 38 pav., 7–63. Segė priskirta lietuvių pogrupiui ir apibūdinta kaip šešiakampė 4,5–4,8 cm skersmens segė su kampuose išlietais kryžiaus pavidalo išplatėjimais, *Lietuvos nacionalinis muziejus* (toliau – LNM), AR 621:530.

³ *Ibid.*, p. 54, 96 pav., 6. Ši segė kartu su kitomis žvaigždinėmis šešiakampėmis segėmis išskirta į plokščiųjų grupės antrąjį pogrupį. Visos jos apibūdintos kaip apskritos žalvarinės žvaigždinės segės. Iš detalių išskirti tik šios segės kampų-spindulių galai pažymint, kad jie „su trilapėmis gėlytėmis“, LNM, AR 621:350.

Segė paskelbta 1993 m. Duisburge ir 1994 m. Varšuvoje vykusių parodų, kurias parengė Lietuvos nacionalinis muziejus, kataloguose: *Archäologische Schätze aus Litauen*, Duisburg, 1993, p. 70, 34 lentelė., 2; *Starożytności Litwy*, Warszawa, 1994, p. 115, Nr. 581.

⁴ *Ibid.*, p. 54, 95 pav., 9. Pastebima, kad kapo Nr. 104 segė skiriasi nuo kitų trijų aprašytųjų Obeliuose rastų šešiakampių žvaigždinių segių: ji apskrita, su 6 apvaliomis ataugėlėmis, LNM, AR 621:377.

⁵ *Ibid.*, p. 54, 95 pav., 5. Pastebima, jog ši segė šiek tiek mažesnė už kapo Nr. 95 segę (skirtumas sudaro vos 4 mm), LNM, AR 621:1244.

⁶ V. Steponaitis, Archeologijos paminklai, *Raguva*, Versmė: Vilnius, 2001, p. 63–73, 5 pav., 9; *Vytauto Didžiojo karo muziejus* (Kaunas), 1149 : 62.

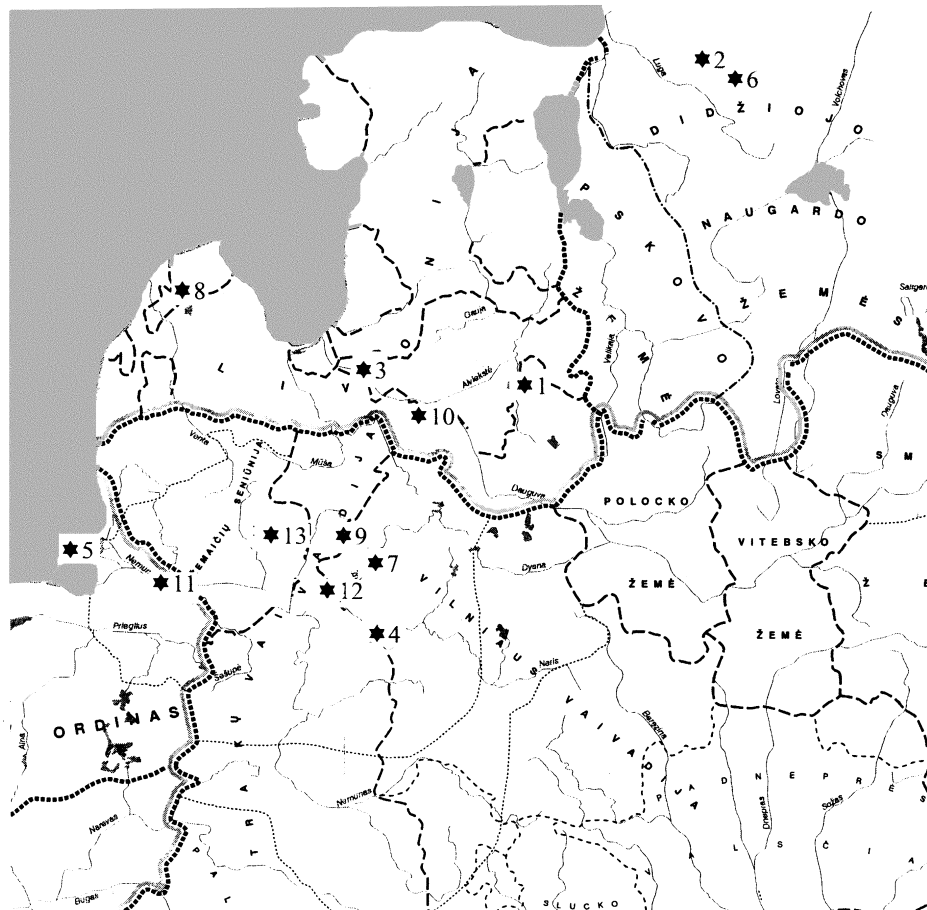
⁷ V. Urbanavičius, Skrebinų senkapio (Jonavos r.) 1970 m. kasinėjimų ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas* (toliau – LIIR), f. 1, b. 348; LNM, AR 688:162.

⁸ LNM, AR 70:6.

⁹ F. E. Peiser, O. Luckmann, Gräberfeld in Splitter, Kr. Tilsit, *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia für die Vereinsjahre 1905–1908*, Königsberg i. Pr., 1919, 23. Heft, II Teil, p. 369–370, 152 pav. Apibūdinta kaip plokštelinė šešiaspindulinė žvaigždės pavidalo segė. Autoriai nurodo šios segės analogijas – tai šešiakampė žvaigždinė segė iš Štangenvaldės (žr. 10 nuorodą) ir aštuonkampė žvaigždinė segė iš Volkovičių (A. A. Спицын, Курганы С.-Петербургской губернии в раскопках Л. К. Ивановского, *Материалы по археологии России, издаваемые Императорскую Археологическую Коммиссию*, С.-Петербургъ, 1896, № 20, X lent., 14). Tai dažnas atvejis archeologinėje literatūroje, kada sutartinamos skirtingų tipų žvaigždinės segės, t. y. kaip šešiakampių analogijos nurodomos aštuonkampės, o pastarųjų – segės su 10–16 spindulių.

Apverstas Spitrės segės piešinys pakartotinai skelbtas: W. Gaerte, *Urgeschichte Ostpreussens*, Königsberg, 1929, p. 331, 266 pav., m; C. Engel, W. La Baume, *Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenland*, Königsberg, 1937, p. 214, 50 pav.; Финно-угры и балты в эпоху средневековья, *Археология СССР*, Москва, 1987, СХХХVI lent., 11. Visuose šiuose darbuose tekste apie pačią segę niekur neužsiminta. Įdomu, jog C. Engel ir W. La Baume segę pateikė lentelėje, kuri iliustruoja skyrių „Senosios prūsų kultūros

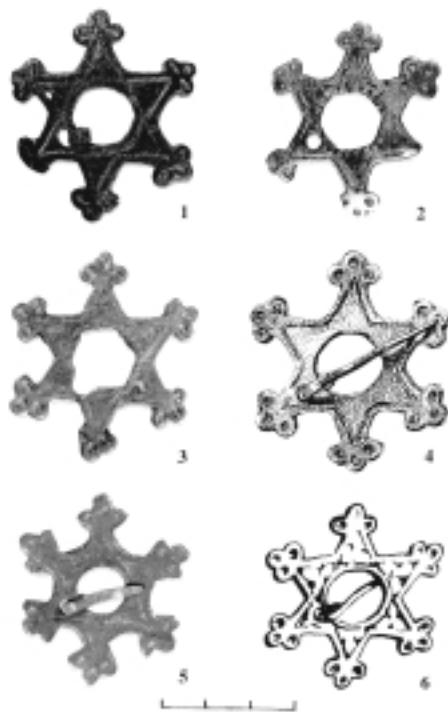
lėje¹³, Puzėje¹⁴ ir Sėlpilyje¹⁵) ir dvi – Novgorodo žemės vakarinėje dalyje netoli Suomų įlankos (Fjunatovo¹⁶ ir Novo Siverskaja¹⁷). Visas šias seges pagal vidinės kiaurymės formą skiriame į du variantus, o juos pagal plokštumos ir kampų-spindulių galų apdailos formas bei smulkesnes jų detales – į atmainas. Šešia-

1 pav. Šešiakampių žvaigždinių segių radimo vietos: 1 – Berzpilis (Bērzpils-Iča), 2 – Fjunatovo (Фюнатово), 3 – Ikškilė (Ikškile), 4 – Kernavė, 5 – Kuncai (Stangenwalde), 6 – Novo Siverskaja (Ново-Сиверская), 7 – Obeliai, 8 – Puzė (Puse), 9 – Raguva, 10 – Sėlpilis (Sēlpils), 11 – Spitrė (Splitter), 12 – Skrebinai, 13 – Valatkiškės

taša Ordino metu. Radiniai iš vėlyvųjų prūsiškų griautinių kapų XIII–XV a.“ Rusų leidinyje apie viduramžių laikotarpio ugrus-finus ir baltus ši segė iliustruoja skalvių seniųjų lentelę.

¹⁰ P. Schiefferdecker, Der Begräbnissplatz bei Stangenwalde, *Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg in Pr*, Königsberg, 1871, Jahrgang XII, p. 50, VI(III) lent., 2. Apie šią šešiakampę žvaigždinę segę rašoma: „iš žalvario daugybė segių, kai kurios parodytos lentelėse ...“

2 pav. Šešiakampės žvaigždinės 1-ojo varianto *I-osios atmainos* segės: 1 – Obelių kapo Nr. 56 sampilas, 2 – Valatkiškės, 3 – Skrebinų kapas Nr. 76, 4 – Spitrė, 5 – Obelių kapas Nr. 136, 6 – Sėlpilis (Romo Mičiūno nuotraukos)

kampių žvaigždinių segių vidinės kiaurymės forma būna dvejopa: apskrita ir šešiakampė žvaigždinė.

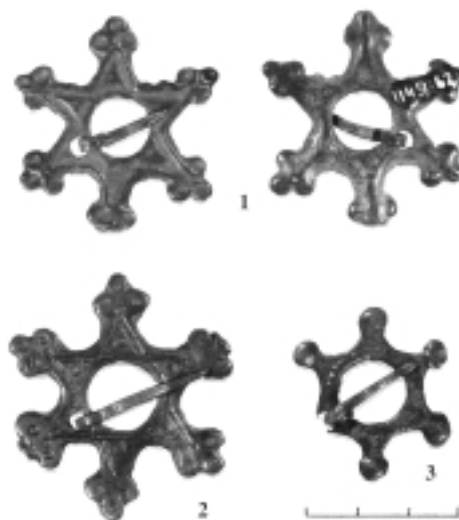
1-ojo varianto segių kiaurymė apskrita. Be to, visų jų tame pačiame dešiniajame kampe (žiūrima pagal tai, kaip ji buvo įsegama ant dėvimo drabužio) padaryta skylutė liežuvėliui įtvirtinti. Skaičiuojant pagal laikrodžio rodyklę skylutė išgręžta penktajame plokštumos kampe. Šio varianto segės skiriame į keturias atmainas. *I-osios atmainos* segių turime net šešias (2 pav.). Visų jų kampai-spinduliai užbaigti trilapiais su įmuštomis duobutėmis, o plokštumoje įrėžta žvaigždė, sudaryta iš dviejų vienas ant kito uždėtų trikampių. Geriau išžiūrėjus į dviejų segių vidinę kiaurymę (2 pav., 2 – Valatkiškių ir 2 pav., 3 – Skrebinų), matyti ne taisyklingas apskritimas, o bandymo padaryti šešiakampį žymės. Segių plokštumoje aplink kiaurymę padarytas apskritimas. Valatkiškių segėje (2 pav., 2) jis iš skersinių rantelių, kitose apskritimas įrėžtas kaip ir žvaigždės linijos. Apskritimo aplink kiaurymę nematyti tik Spitrės segės piešinyje (2 pav., 4). Be to, trijose segėse

¹¹ Vieninteliame žvaigždinių segių tipams aptarti skirtame A. Vilcanės straipsnyje šešiakampės žvaigždinės segės išskirtos į I tipo 4-ą grupę ir apibūdintos kaip segės su 6 suapvalintais trikampaiais spinduliais, kurių kiekviename yra kniedė: A. Vilcāne, *Zvaigžņveida saktu tipi un to izplatība Latvijas PSR teritorijā* 10.–13. gs., *Latvijas PSR vēstures problēmas: Rīgas pilsētas jauno vēsternieku zinātniskās konferences referātu tēzes*, Rīga, 1983, p. 64. Ši tyrēja tarp šešiakampių žvaigždinių segių nurodė tik segę iš Aiskrauklės (Aizkraukla). Ītarimą kelia tai, jog kiekviename segės spindulyje yra po kniedę. Gali būti, jog tai ne šešiakampė žvaigždinė segė, o rozetinis tretininko kapšelio apkalas (žr.: E. Svetikas, *Tretininku odiniai kapšeliai: jų apkalų tipologija, chronologija ir simbolika*, *LA*, Vilnius, 2002, t. 24, p. 237–260). Deja, paskelbtos šio radinio nuotraukos ar piešinio neaptikome Latvijos archeologijos literatūroje.

¹² *Latviešu kultūra senatnē*, Rīgā, 1937, LVIII lent., 2. Šešiakampė žvaigždinė segė įdėta į XIII–XVII šimtmečių skyrių prie latgalių senienų (sudarytojas Ad. Karnups).

¹³ *Latvijas PSR archeologija*, Rīga, 1974, p. 306, 204 pav., 36. Segės piešinys įdėtas tarp kitų XIII–XVII a. papuošalų. Tekste trumpa pastaba: „randami ir kitokie segių tipai, pvz., ankstesnio periodo aprašytos žvaigždinės segės su 6 dantytomis spinduliais; tai priskiriama ypač aptariamo periodo antrajai pusei“.

nematyti trikampių vidinės kraštinės linijos (2 pav., 2–4). Dažniausiai šešiakampių žvaigždinių segių liežuvėliai buvo pagaminti iš spalvotojo metalo. Tik Skrebinų kapo Nr. 76 segės liežuvėlis pagamintas iš geležies. Matyt, dėl to ir tarpas plokštumoje tarp skylutės liežuvėliui įtvirtinti ir kiaurymės sunyko (2 pav., 3). Segių dydis nevienodas: nuo 4,4 (Obelių kapas Nr. 136) iki 4,8 cm skersmens. Kai kurių segių skersmuo tarp atskirų kampų skiriasi iki 3 mm (Obelių kapo Nr. 56 sampile). Kiaurymės skersmuo būna nuo vieno iki 1,5 cm. Taigi iš šių detalių matyti, kad kiekviena pirmosios atmainos segė buvo gaminama atskirai. Dviejų Obelių segių (iš kapo Nr. 56 sampilo ir kapo Nr. 136) padaryta metalo cheminės sudėties spektrinė analizė, tačiau gauti duomenys pateikti labai painiai ir jais sunku operuoti, pvz., metalo sudėtyje nustatyta 2,5% alavo, o kam jis buvo

3 pav. Šešiakampės žvaigždinės 1-ojo varianto 3-osios – 4-osios atmainos segės: 2-oji atmaina – Raguva (1, abi segės pusės), 3-oji atmaina – Obelių kapas Nr. 95 (2), 4-oji atmaina – Obelių kapas Nr. 104 (3). (R. Mičiūno nuotraukos)

panaudotas (lydiniui ar segės paviršiui padengti), liko neaišku¹⁸. 2-osios atmainos segė iš Raguvos (3 pav., 1) nuo 1-osios atmainos segių pirmiausia skiriasi gamybos technika. Pasižiūrėjus į gerąją ir nugarinę segės pusę labai aiškiai matyti, kad visos jos detalės buvo išraižytos liejimo formoje. Nugarinėje pusėje matyti iškilūs reljefiniai spinduliai, kurie jungia iškilų reljefinį apskritimą, juosiantį kiaurymę ir trilapį kampe. Gerojoje segės pusėje plokštumos žvaigždės kampų išorinės kraštinės – iškilus reljefo, o kampų viduryje yra iškilus reljefo trikampiai (ne visi trikampiai aiškiai matyti). Nors segę dengia patinos sluoksnis, vietomis matyti,

¹⁴ Ed. Paegle, Senlatviešu rotas lietas, *Latvijas Saule*, 1924, Nrs. 14.(2.), p. 136, 32 pav.

¹⁵ E. Šnore, A. Zariņa, *Senā Sēlpils*, Rīga, 1980, p. 159, 153 pav., 5. Segė apibūdinta kaip šešiakampė žvaigždinė. Be to, nurodoma, jog panaši segė rasta Martinsalos kapinyne kaip atsitiktinis radinys. Vadinasi, Livonijoje šešiakampių žvaigždinių segių rasta daugiau, nei žinoma iš Latvijos archeologijos literatūros.

¹⁶ E. A. Рябинин, Археологические памятники Вотской земли, *Советская археология*, 1976, № 1, p. 217–218, 2 pav., 8. Autorius segę apibūdina kaip žiedinę su šešiomis išorinėmis mentelėmis, kurios papuoštos apskritiminiu ornamentu, bei nurodo artimiausias ir, kaip pats sako, ne visai tiksliai šių radinių analogijas (segės su keturiomis ataugėlėmis ant žiedo, aštuonkampė žvaigždinė segė ir žvaigždinė segė su dvylika spindulių).

¹⁷ J. R. Aspelin, *Antiquités du Nord Finno-Ougrien*, Helsingfors, 1877–1884, p. 237, 1159 pav.

¹⁸ A. Merkevičius, Žalvario dirbinių cheminė sudėtis, Obelių kapinynas, *LA*, Vilnius, 1988, t. 6, p. 76–88.

4 pav. 1 – Šešiakampė žvaigždinė 2-ojo varianto 1-osios atmainos segė iš Kernavės žemutinio miesto ir 2 – šešialapė rozetinė 2-ojo varianto segė su šešiakampe žvaigždine kiauryme iš Pakalniškių kapo Nr. 25

Apokalipsės žvėries skaičius – 666 (šeši trilapiai su kryžiumi, šeši trikampiai plokštumos žvaigždėje ir šešios duobutės trikampiuose). Kaip ir 3-iosios atmainos segės iš Raguvos, taip ir Obelių kapo Nr. 95 segės paviršius buvo alavuotas (matyti pilkas metalo paviršius)¹⁹. 4-osios atmainos segė iš Obelių kapo Nr. 104 (3 pav., 3) iš esmės skiriasi nuo pirmųjų trijų atmainų segių. Prie 1-ojo varianto segių ji priskirta tik todėl, kad jos kiaurymė apskrita kaip ir kitų šio varianto segių. Šioje segėje nėra žvaigždės vidinėje plokštumoje, kampai apvalūs, o ne trilapiai, aplink kiaurymę matyti taškinio apskritimo žymės²⁰. Ji išsiskiria iš kitų 1-ojo varianto segių ir gerokai mažesniu dydžiu – jos skersmuo 3,5 cm.

2-ojo varianto segės būna su šešiakampe žvaigždine kiauryme. Beje, dabartinės Lietuvos teritorijoje šešiakampės žvaigždinės kiaurymės motyvas panaudotas ir rozetinėje šešialapėje segėje (4 pav., 2), rastoje Pakalniškių (Kauno r.) kape Nr. 25²¹. Daugelyje 2-ojo varianto segių skylutė liežuvėliui įtvirtinti taip pat padaryta penktajame kampe, tačiau dviejose segėse (5 pav., 4–5) šios tvarkos nesilaikyta – skylutė yra rėmelyje tarp penktojo ir šeštojo kampo. Šio varianto seges skiriame į tris atmainas. 1-osios atmainos segių kampai-spinduliai užbaigti heraldinėmis lelijomis ir, matyt, todėl juose, skirtingai nei 1-ojo varianto 1-osios – 3-iosios atmainos segėse, nėra išmuštų duobučių. Be to, šios heraldinės lelijos yra trijų skirtingų formų. Tiksliai Berzpilio (5 pav., 1) ir Puzės (5 pav., 2) segių heraldinės lelijos yra panašios. 1-osios atmainos segių rėmelis taip pat skirtingas. Berzpilio ir Puzės segių jis siauras, Ikškilės (5 pav., 3) – beveik dvigubai platesnis. Visose segėse iš Livonijos rėmelyje nematyti jokių dekoru detalių, tuo tarpu segės iš Kernavės rėmelis ištiesai dekoruotas įmuštais apskritimukais (4 pav., 1). 2-osios atmainos segė iš Kuncų (Štangenvaldės) pagal galų-spindulių užbaigimą trilapiais (piešinyje nematyti išmuštų duobučių) yra artima 1-ojo varianto 1-osios – 3-iosios atmainos segėms, tačiau visomis kitomis detalėmis (visų pirma kiaurymės

¹⁹ Metalo cheminės sudėties spektrinė analizė daryta ir iš Obelių kapo Nr. 95 segės. Žr.: A. Merkevičius, *Žalvario ...*, p. 86.

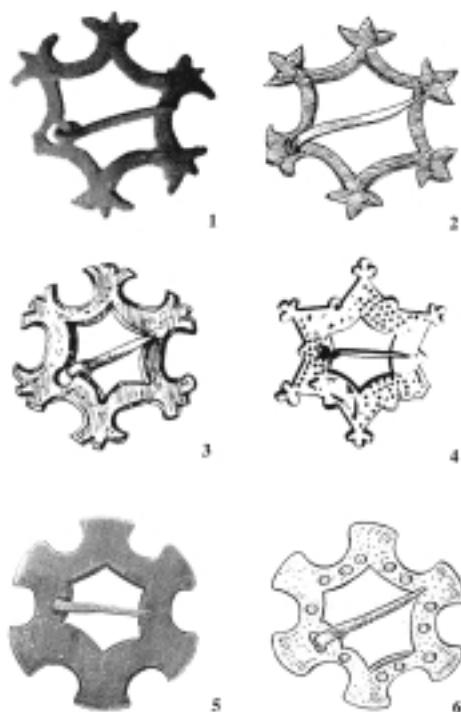
²⁰ Iš Obelių kapo Nr. 104 segės taip pat daryta metalo cheminės sudėties spektrinė analizė. Žr.: A. Merkevičius, *Žalvario ...*, p. 86.

²¹ E. Svetikas, Rozetinės segės: tipai, simbolika ir paskirtis, *Iš baltų kultūros istorijos* (skiriama Adolfo Tautavičiaus 75-mečiui), Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000, p. 175, 1 pav., 2.

forma) ji skiriasi nuo jų. Iš 2-ojo varianto segių ji išsiskiria jau minėtais trilapiais, ištisai taškučiais dekoruotu plačiu rėmeliu ir šešiais spurgeliais rėmelio išorėje, kurie yra kampų-spindulių susikirtime (5 pav., 4). 4-osios atmainos segės iš kitų 2-ojo varianto segių išsiskiria galų forma – jie nei trilapiai, nei heraldinės lelijos formos, o greičiau primenantys mentelę. Novo-Siverskaja segė (5 pav., 5) skiriasi nuo Fjunatovo segės (5 pav., 6) ir tuo, kad joje nematyti jokių dekoru detalių, o pastarosios rėmelyje įmušta dvylika apskritimėlių.

ŠEŠIAKAMPIŲ ŽVAIGŽDINIŲ SEGIŲ RADIMO APLINKYBĖS, CHRONOLOGIJA IR JŲ SAVININKŲ LYTIS

Šešiakampės žvaigždinės segės rastos įvairiuose archeologijos paminkluose. Viena segė rasta Livonijos Ikškilės pilyje, dvi ar trys – miesto tipo gyvenvietėse (viena – LDK, Kernavėje, kitos dvi – Livonijos Sėlpilyje ir galbūt Berzpilyje-Ičioje) bei dvi – Novgorodo žemės vakarinės dalies pilkapiuose (Fjunatovo akmenų krūsnis Nr. 2, Novo-Siverskaja II pilkapių grupė). Dešimt segių yra iš kapinynų, tačiau net pusė jų rasta atsitiktinai, matyt, iš suardytų kapų (LDK – Obeliuose kapo Nr. 56 sampile, Raguvoje, Valatkiškėse; Livonijoje – Puzėje, Vokiečių ordine – Kuncuose (Štangenvaldėje)), o kitos penkios – kapuose (LDK – Obelių kapai Nr. 95, 104, 136, Skrebinų kapas Nr. 76; Vokiečių ordine – Spitrės kape Nr. 15). Ne visiškai tikslios šių segių radimo aplinkybės kapuose. Pvz., Spitrės kapo apraše pažymėta, jog 10 segių (apie jas bus kalbama toliau) bei jų fragmentų rasta ant kaklo, pečių ir krūtinės. Kur konkrečiai gulėjo šešiakampė žvaigždinė segė, neaišku. Fjunatovo krūsnies kape 2-ojo varianto 3-iosios atmainos segė gulėjo ant kaklo slankstelių. Neaišku, ar Skrebinų kape Nr. 76 ant dešiniojo šlaunikaulio viršutiniosios dalies rasta segė buvo savo pirminėje vietoje, ar toje vietoje atsidūrė suardžius kapą. Jeigu tai buvo pirminė segės vieta, vadinasi, ji nebuvo panaudota mirusiojo drabužiui susegti, bet įdėta kitam tikslui. Įdomiausi duomenys yra iš trijų Obelių kapų. Kape Nr. 104 šešiakampė žvaigždinė segė gulėjo ant dešiniojo žastikaulio (10 cm nuo jo viršutiniojo galo), o kape Nr. 136 ji rasta po dešiniuoju pečiu nuėmus griaučius. Taigi šios segės rastos dešinėje, simboline prasme –

5 pav. Šešiakampės žvaigždinės 2-ojo varianto segės. 1-oji atmaina: 1 – Berzpilis, 2 – Puzė, 3 – Ikškilė, 2-oji atmaina: 4 – Kuncai (Štangenvalde), 3-oji atmaina: 5 – Novo Siverskaja, 6 – Fjunatovo

gerojoje pusėje, tuo tarpu kape Nr. 95 segė gulėjo ant kairiojo peties, t. y. blogojoje pusėje. Būtent šiame kape rasta segė yra vienintelė su aiškiai įskaitomu Apokalipsės žvėries skaičiumi.

Visas ligšiolinis šešiakampių žvaigždinių segių datavimas buvo postulatinis. Viena iš anksčiausiai į mokslinę apyvartą įtraukta 1-ojo varianto segė iš Spitrės kapo Nr. 15 patalpinta radinių lentelėje, kuri iliustruoja skyrių, nagrinėjančių senosios prūsų kultūros tąsą Vokiečių ordino metu iš vėlyvųjų prūsiškų griautinių kapų XIII–XV a.²² Apie to paties varianto segę iš Livonijos Sėlpilio parašyta, kad ji rasta XIV–XV a. pastato vietoje²³. Kernavės 2-ojo varianto²⁴ ir Obelių kapo Nr. 56 sampile rasta 1-ojo varianto segė datuojamos XIII–XIV a.²⁵ Kitos 1-ojo varianto segės iš trijų Obelių kapų datuojamos XV a.²⁶ Berzpilio ir Ikškilės 2-ojo varianto segės įdėtos į bendras XIII–XVII a. senienų iliustracijų lenteles²⁷. 2-ojo varianto segė iš Fjunatovo akmenų krūsnies Nr. 2 datuojama XIV a.²⁸

Kapuose su koreliuojančiais radiniais rastos tik 1-ojo varianto šešiakampės žvaigždinės segės. 1-osios ir 3-osios atmainos segės trijuose kapuose rastos kartu su II tipo apskritomis skardinėmis segėmis. Spitrės kape Nr. 15²⁹ ir Obelių kape Nr. 95³⁰ jų buvo net po aštuonias, o Obelių kape Nr. 136³¹ – šešios. Tai labiausiai paplitęs segių tipas Lietuvos vėlyvųjų viduramžių kapuose po 1387 m. krikštoto. Yra keli apskritų skardinių segių tipai. I tipo segės yra nedidelės, nuo 3,5 iki 4 cm skersmens, tik su skliautine dalimi. Jos gana retos XIV a. pabaigos – XV a. kapuose ir gana gausiai randamos XIII–XIV a. paminkluose. II tipo segės yra su skliautu ir atbraila, o jų skersmuo nuo 4,5 iki 8,5 cm. Per 190 kapų iš daugiau kaip 30 Lietuvos kapinynų rasta per 400 II tipo apskritų skardinių segių. Apskritų skardinių segių skliaute yra trys pagrindiniai simboliai – kryžius, erškėčių vainikas ir penkios Jėzaus žaizdos. Nuo XIV a. Šv. Kryžius buvo vienas pagrindinių pranciškonų garbinamų kulto objektų. Kartu Kryžiaus kultas yra viena iš Viešpaties Kančios ciklo dalių. Atrodo, jog tie trys pagrindiniai simboliai, pavaizduoti segių skliaute, kaip tik ir bus susiję su pranciškonų garbinamais Šv. Kryžiaus ir Kristaus Kančios kultais. Juo labiau kad pranciškonai buvo pa-

²² C. Engel, W. La Baume, *Kulturen und Völker ...*, p. 214, 50 pav.

²³ E. Šnore, A. Zariņa, op. cit., p. 159.

²⁴ *Kernavė – litewska Troja ...*, p. 164.

²⁵ V. Urbanavičius, S. Urbanavičienė, *Archeologiniai tyrimai ...*, p. 29.

²⁶ *Ibid.*, p. 29, 54.

²⁷ *Latviešu kultūra senatnē ...*, LVIII lent., 2; *Latvijas PSR archeologija ...*, 204 pav.

²⁸ E. A. Рябинин, *Археологические памятники ...*, p. 217–218. Krūsnyje atidengti prastai išlikę vaiko griaučiai, be įkapių, ir dar treji griaučiai. Šiaurinis kapas taip pat buvo be įkapių. Viduriniame kape rasta 2-ojo varianto 3-osios atmainos segė. Kito kapo inventoriuje buvo pasaginė segė su plokščiomis keturkampėmis galvutėmis, stambūs karoliai ir iš trijų vielų vyta apyrankė su kilpomis galuose. Visi krūsnies kapai datuojami XIV a.

²⁹ F. E. Peiser, O. Luckmann, *Gräberfeld in Splitter ...*, p. 369–370.

³⁰ V. Urbanavičius, S. Urbanavičienė, *Archeologiniai tyrimai ...*, 96 pav., 1–7 (kapo radiniai), 98 pav. (kapo piešinys); V. Urbanavičius, Obelių senkapio (Ukmergės r.) 1980 m. kasinėjimų ataskaita, *LIIR*, f. 1, b. 995.

³¹ V. Urbanavičius, Obelių senkapio (Ukmergės r.) 1981 m. kasinėjimų ataskaita, *LIIR*, f. 1, b. 996.

grindiniai 1387 m. krikšto organizatoriai, o XV a. I pusėje – svarbiausi veikėjai Lietuvos christianizacijos procese. Neabejotina, kad šios segės – tai sakramentalijos, t. y. daiktai, padedantys gauti Dievo malonę ir pagalbą. Suvokiant jas kaip sakramentalijas, darosi aiškesnė ir jų paskirtis, dėl kurios būta įvairiausių nuomonių. Greičiausiai tokios segės buvo sudedamos mirusiajai į kapą arba prisegamos prie bet kokių viršutinių drabužių kaip kulto daiktai, siekiant parodyti jų savininkės šiame pasaulyje atliktus dievobaimingus darbus. Šių segių klasteris iš kitų Lietuvos kapinynų labai platus. Iš jo matyti, kad daugiausia jos buvo naudojamos XIV a. pabaigoje – XV a. I ketvirtyje, daug rečiau – II ketvirtyje. Labai nedaug jų yra iš III ketvirčio, o į IV ketvirčio tokias sages, matyt, jau galime žiūrėti kaip į paveldėtas iš protėvių. Taigi remiantis 1-ojo varianto šešiakampių žvaigždinių segių koreliacija su apskritomis skardinėmis, matyti, jog ir jų chronologija gali būti gana plataus diapazono, t. y. nuo XIV a. pabaigos iki XV a. III ketvirčio³². Tačiau kiti šių trijų kapų radiniai leidžia šį diapazoną susiaurinti iki XV a. vidurio. Deja, norėdami aptarti visus kitus minėtų trijų kapų radinius, turėtume labai išsiplėsti, todėl tik labai bendrais bruožais paminėsime, kas dar juose buvo rasta. Spitrės kape Nr. 15 rasta dar viena segė – žiedinė (kartu su žvaigždine ir 8 apskritomis skardinėmis iš viso šiame kape buvo 10 segių), o Obelių kape Nr. 95 – pasaginė segė stilizuotais gyvulio pavidalo galais (su žvaigždine ir 8 apskritomis skardinėmis iš viso šiame kape buvo 10 segių). Spitrės kape Nr. 15 buvo vytinė antkaklė ir 2 vytinės apyrankės, kaklo apvara iš 71 stiklo karolio ir 2 žvangučių, dvigubos žalvarinės kniedės, sutvirtinančios 2 ar 3 neaiškios paskirties odos gabaliukus, žalvarinis kabutis (apkaustytas lokio nagas) bei mažas žalvarinis raktelis. Visų šių daiktų nebuvo Obelių kapuose Nr. 95 ir 136. Be to, visuose trijuose kapuose dar buvo po vieną žiedą ir peilį. Šešiakampių žvaigždinių 1-ojo varianto pirmosios atmainos segių chronologijai nustatyti apardyto Skrebinų kapo Nr. 76³³ duomenys nereikšmingi, nes jame rasti kiti daiktai (peilis su kriaunomis, geležinė keturkampė sagtis ir geležinės grandies fragmentas) yra labai plataus diapazono, t. y. nuo XIV a. pabaigos iki XVII a. II pusės.

Tarp 1-ojo varianto šešiakampių žvaigždinių segių ypač išsiskiria 4-osios atmainos segė iš Obelių kapo Nr. 104 (2 pav., 3). Lyginant aptartų kapų inventorių su šio kapo inventoriumi, didelių skirtumų nėra. Čia taip pat buvo rastas žiedas ir peilis, žalvarinis raktas ir kaklo apvara iš 5 žvangučių ir mėlyno stiklo karoliuko (plg. su Spitrės kapo Nr. 15 raktu ir kitokios sudėties apvara) bei 2 pasaginės segės pastorintais galais, kurių chronologija plati, t. y. jos dažnos XIII–XIV a. paminkluose, tačiau neretos ir XV–XVII a.

Apibendrinant turimus duomenis, pagal kuriuos galima nustatinėti šešiakampių žvaigždinių 1-ojo varianto 1-osios, 3-iosios ir 4-osios atmainos segių chronologiją, galima teigti, jog patikimiausia šiuo metu pasiremti jų koreliacija su II

³² E. Svetikas, *Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai* (monografija), 2003. Įteiktas spaudai.

³³ V. Urbanavičius, Skrebinų senkapio (Jonavos r.) 1970 m. kasinėjimų ataskaita, *LHIR*, f. 1, b. 348.

tipo apskritomis skardinėmis segėmis. Tačiau sąlyginė jų chronologija – XIV a. pabaiga – XV a. I pusė.

Šešiakampių žvaigždinių segių savininkų lyčiai ir amžiui nustatyti turime labai nedaug duomenų. Patikimesniais galima laikyti Obelių kapinyno diagnostikos rezultatus, pagal kuriuos kapo Nr. 95 šešiakampės žvaigždinės 1-ojo varianto 3-iosios atmainos segės su Apokalipsės žvėries skaičiumi savininkė buvo moteris, mirusi 25–30 metų, kapų Nr. 104 ir 136 – moterys, vyresnės nei 55 metų. 1970 m. kasineto Skrebinų kapinyno osteologinės medžiagos diagnostiką atliko ne antropologai, bet pats archeologas, ir jo nuomone, kapo Nr. 76 mirusysis buvo 50 metų vyras. Deja, pats kapas buvo gerokai apardytas, trūko dalies kaulų, todėl dabar jau neįmanoma pasitikslinti šio kapo mirusiojo lyties ir amžiaus. Spitrės kapo Nr. 15 mirusiojo lyties diagnostikos nėra ir, matyt, negalėjo būti, nes XX a. pradžioje Prūsijoje antropologiniai tyrimai dar buvo labai riboti. Tačiau pagal radinius galima spręsti, jog buvusi palaidota moteris. Akivaizdu, jog šešiakampės žvaigždinės segės buvo rastos vyresnio amžiaus mirusiųjų kapuose. Pripažinę Skrebinų kapo Nr. 76 mirusiojo diagnostikos rezultatus kaip patikimus, galėtume teigti, kad šias seges naudojo abiejų lyčių atstovai.

ŠEŠIAKAMPĖS ŽVAIGŽDĖS SIMBOLINĖS REIKŠMĖS

Šešiakampė žvaigždė, sudaryta iš dviejų vienas ant kito uždėtų trikampių, vadinama įvairiai – Dovydo žvaigžde, Saliamono antspaudu, heksagrama³⁴ bei Sutvėrėjo žvaigžde³⁵. Šis simbolis atsirado labai seniai ir buvo naudojamas monoteistinėse judaizmo, krikščionių bei islamo religijose.

Karalius Saliamonas, karaliaus Dovydo sūnus, iki pat mirties su šia žvaigžde vaikė demonus ir viliojo angelus. Žvaigždės centre buvo įrašas iš keturių hebrajų raidžių JHWH (Dievo Jahvės vardas). Todėl šešiakampė žvaigždė vadinama „Saliamono antspaudu“ (*Sigillum Salomonis*) arba „Dovydo skydu“³⁶.

Kai kurių Bažnyčios Tėvų požiūriu su šiuo ženklu galima tapatinti antrąjį Dieviškąjį asmenį tiek, kiek tai jau buvo Senajame Testamente artima liaudies išrinktajam³⁷. Jėzus Kristus save lygina su žvaigžde: „Aš esu Dovydo atžala ir

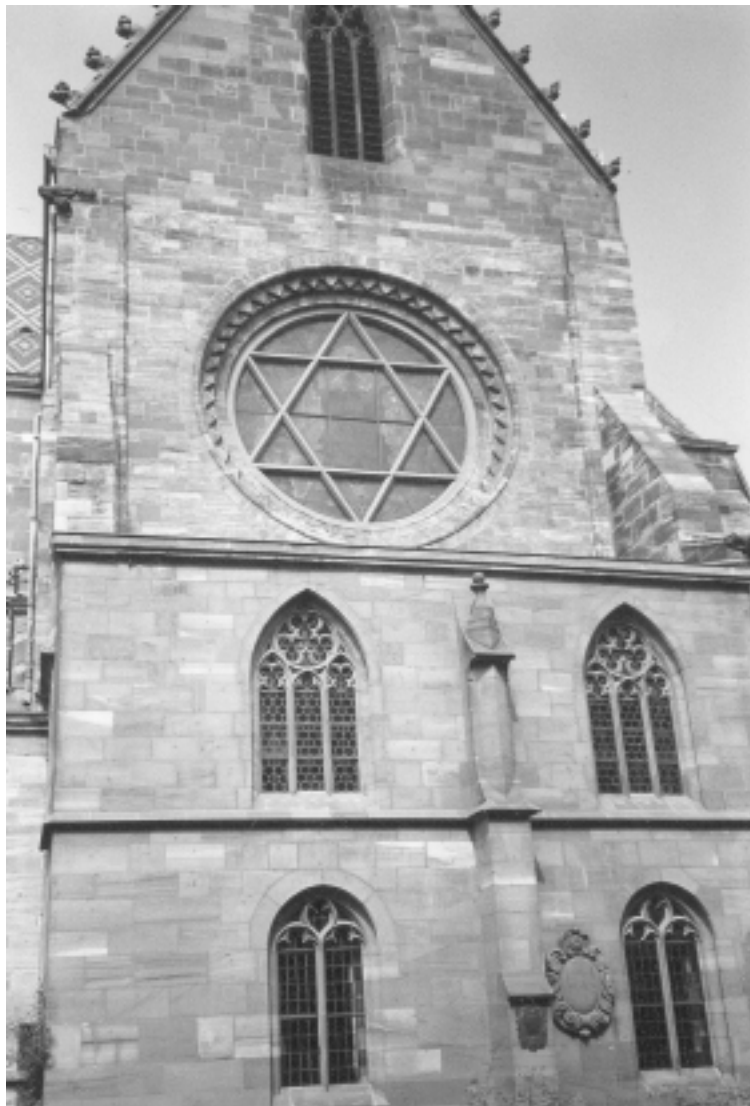
³⁴ Žydų literatūroje heksagrama pirmą kartą paminėta 1148 m. kaip „Dovydo skydas“. Atrodo, kad šis ženklas buvo paslaptingojo angelo „Metratrono“ (tas, kuris stovi arčiau siai Dievo sosto) simbolis. Dabartiniai žydai šia heksagrama puošia šabo lempas ir kitus daiktus. Pavadinimas „Dovydo skydas“ ir „Saliamono atspaudas“ nėra aiškus, tačiau šio ženklo laipsnis žydų kulte leidžia daryti prielaidą, jog jis turi savyje paslaptinį Dievo apibūdinimą, o galbūt nurodo į Švč. Trejybės paslaptinę. Žr.: D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa, 1990, p. 62.

³⁵ Sutvėrėjo žvaigždės pavadinimas vartojamas rečiau. Kiekvienas žvaigždės galas simbolizuoja vieną iš šešių pasaulio sutvėrimo dienų, o centrinis šešiakampis – šabą – šventą poilsio dieną. Žr.: Д. Фоли, *Guinness Энциклопедия знаков и символов*, Москва, 1997, p. 180.

³⁶ Dabar šešiakampe žvaigždei esant Izraelio valstybinės vėliavos atributu ji vadinama „Dovydo žvaigžde“ arba „Siono žvaigžde“. Žr.: Г. Бидерманн, *Энциклопедия символов*, Москва, 1996, p. 53.

³⁷ D. Forstner, *Świat symboliki ...*, p. 62.

palikuonis, žėrinti aušrinė žvaigždė!“ (Apr 22, 16). Matyt, tai svarbiausias motyvas, lėmęs šešiakampės žvaigždės sutapatinimą su Kristumi krikščioniškoje simbolikoje. Be to, šešiaspindulinė saulė buvo labiausiai paplitusi iš saulės ženklų išvestos Kristaus monogramos forma. Vienoje katakombų freskoje pagarbinimo žvaigždė pavaizduota kaip Kristaus monograma. Šešiakampė ir aštuonkampė žvaigždė kaip dekoracija ant sienų ir lubų reiškė patį Kristų³⁸.

6 pav. Bazelio katedros langas su šešiakampe žvaigžde (autorius nuotrauka)

³⁸ G. Spitzing, *Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole. Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasiens*, München: Diederichs, 1989, p. 289.

Šešiakampė žvaigždė viduramžiais buvo naudojama įvairiose srityse. Žinoma keletas viduramžių katedrų langų su šešiakampe žvaigžde, pvz., Bazelio katedros (6 pav.). Šis simbolis randamas viduramžių monetose³⁹. Iš LDK kaimyninės Livonijos žinome keletą XV a. monetų, kuriose pavaizduota viena arba dvi šešiakampės žvaigždės⁴⁰. Šešiakampės žvaigždės naudotos alchemijoje⁴¹, bažnytinėje heraldikoje⁴² bei okultizme⁴³.

Šiame darbe nesiekiamo aptarti visų daiktų su šešiakampės žvaigždės simboliu iš dabartinės Lietuvos teritorijos ir kaimyninių kraštų, tačiau tam, kad skaitytojas nesusidarytų klaidingo vaizdo, jog būta tik tokios formos segių, norime atkreipti dėmesį į kelis kitokius dirbinius. Vienas iš jų įtrauktas į mokslinę apyvertą kaip šešiakampės žvaigždutės pavidalo kabutis, papuoštas akutėmis bei taškučiais (7 pav., 1). Jis rastas Papilalyje (Kelmės r.), tačiau jo radimo aplinkybės nenustatytos, taigi neaiški ir jo chronologija⁴⁴. Tiesa, šešiakampės žvaigždės forma šiame dirbinyje abejotina ir ji visiškai nepanaši į žvaigždinių segių. Matyt, kad kabutyje siekta sujungti kelis kitokius simbolius – šešiakampį, rozetę ar ratą (?), bet ne pavaizduoti žvaigždę. Įspūdingas žiedas su šešiakampės žvaigždės akimi (7 pav., 2)

³⁹ A. Mikołajczyk, *Leksykon numizmatyczny*, Warszawa – Łódź, 1994, p.139.

⁴⁰ Ed. Paegle, Rigas Pilsētas Monetu Krātuve, *Latvijas Saule*, 1929, Nrs. 85–86, 20, 25 pav., p. 937–944. Rygos arkivyskupo Silvestro Stodeverešo (1448–1479) artigas su viena, o Dorpatu (Tartu) vyskupo Andreas Peperio (1468–1473) artigas su dviem šešiakampėmis žvaigždėmis.

⁴¹ U. Becker, *Simbolių žodynas*, Vilnius, 1995, p. 87. Alchemijoje heksagrama yra visų priešybių susiliejimo simbolis, nes ją sudaro pagrindinių elementų ženklai: ugnies ir atitinkamai oro, vandens ir žemės. Be to, alchemijoje yra daugiau spekuliatyvių aiškinimų, pagal kuriuos tam tikros heksagramos linijos ar taškai atitinka planetas, metalus, kokybes ir t. t. Alcheminių antspaudų pavyzdžius žr. *ibid.* p. 87, 221.

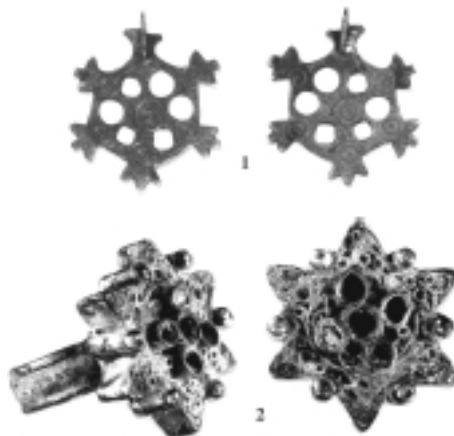
V. Байер, И. Дюмоц, С. Головин, *Энциклопедия символов*, Москва, 1995, p. 41. Žvaigždė su šešiais spinduliais reiškia ne tik šešetą. Jeigu centre yra padėtas taškas, ji reiškia septynetą. Alchemijoje ir kituose gimininguose maginiuose vaizdiniuose šis taškas viduryje reiškia auksą arba saulę „kitų šešių metalų arba planetų apskritime“. Prietaringi dvasių užbūrėjai arba paslėptų lobių ieškotojai ant žemės piešdavo „apsauginį žiedą“, kurio centre nupiešdavo šešiakampę žvaigždę, tiksliai vietoje taško, reiškiančio saulę, įrašydavo „OM“. Horstas ir kiti XV–XVIII amžių leidėjai, kurie spausdino knygas apie užkeikimus, teigė, kad šis maginis žodis į Vokietiją atėjo iš Rytų. Indų-tibetiečių „OM“, „OUM“, „AUM“ mistikams reiškė kūrybinę Dievo galią, sukūrusią visą Visatą.

⁴² W. Kolak, J. Marecki, *Leksykon godeł zakonnych* (rysował K. Wisniak), Łódź, 1994, p. 19, 33, 55–56 ir kt. Pvz., karmelitų herbe yra trys šešiakampės žvaigždės. Herbo bronzinis laukas simbolizuoja Karmelio lauką. Žvaigždė, patalpinta bronziniame lauke, reiškia Švenčiausiąją Panelę Mariją – Jūros žvaigždę. Kitos dvi žvaigždės baltame fone reiškia pranašus Eliją ir Elizėjų.

⁴³ Daug okultinių darbų, kuriuose šešiakampė žvaigždė nagrinėjama kaip okultinis ženklas, galima rasti internete. Pvz., Ray Novosel, *Sects, symbolism & the mark of the Beast*.

⁴⁴ *Lietuvos TSR archeologijos atlasas* (I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai), Vilnius, 1977, p. 82, Nr. 487; R. Kulikauskienė, R. Rimantienė, *Lietuvių liaudies menas (Senovės lietuvių papuošalai)*, Vilnius, 1966, kn. 2, 273 pav., p. 153. Įdėtas XIII–XVI a. skyriuje. Aukštis 4,2 sm, plotis 3,5 cm. Saugojama VDKM, 931:1.

rastas suardytame Masteikių (Kauno r.) kape Nr. 12⁴⁵. Žiedas pagamintas naudojant sidabrą ir auksą. Deja, kartu rastas tik akmeninis verpstukas, tad šio žiedo chronologija negali būti tiksliau apibrėžta. Panašūs verpstukai Lietuvos kapinynuose randami XIV a. pabaigoje – XVI a. I ketvirčio kapuose. Kitas panašus žiedas su šešiakampės žvaigždės akimi žinomas iš Skrebinų (Jonavos r.) kape Nr. 134⁴⁶ (šio kapinyno kape Nr. 76 buvo rasta 1-ojo varianto šešiakampės žvaigždinė segė). Šio kape inventoriuje, kaip ir Spitrės kape Nr. 15 bei Obelių kapuose Nr. 95 ir 136, buvo II tipo apskrita skardinė segė. Kadangi abu žiedai panašūs, tai greičiausiai jie buvo pagaminti tuo pat metu. Taigi žiedus su šešiakampe žvaigždine akimi, kaip ir šešiakampes žvaigždines 1-ojo varianto seges, pagal jų koreliaciją su II tipo apskritomis skardinėmis segėmis galime priskirti XIV a. pabaigai – XV a. I pusei. Būtent tokiu sąlyginiu laikotarpiu dabartinės Lietuvos teritorijoje buvo naudojami šešiakampės žvaigždės formos žiedai ir segės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad beveik visos šešiakampės žvaigždinės segės ir žiedai su šešiakampe žvaigždine akimi buvo rasti Vilniaus vyskupijos ir tik vienu atveju – Žemaičių vyskupijos teritorijoje. Apibendrinami galime konstatuoti paprastą ir kartu reikšmingą dalyką, jog LDK, kaip ir kituose katalikiškuose Europos kraštuose, po 1387 m. krikšto įvairios paskirties dirbiniai buvo naudojami su krikščionišku šešiakampės žvaigždės simboliu.

7 pav. 1 – Šešiakampis kabutis iš Papilalio (abi kabučio pusės), 2 – žiedas su šešiakampe žvaigžde iš Masteikių kape Nr. 12 (R. Mičiūno nuotraukos)

ŠEŠIAKAMPĖS ŽVAIGŽDINĖS SEGĖS GOTIKOS SKULPTŪROSE

Viduramžių ikonografijoje labai dažnai Dievas, Marija, angelai ir šventieji drabužius susisegę įvairiomis segėmis. Ypač gausu segių gotikos skulptūrose. Šešiakampės žvaigždinės segės, kurios panašios į aprašytąsias iš LDK, Vokiečių ordino ir Livonijos, randame keturiose XIII a. vidurio gotikos skulptūrose iš Šv. Romos imperijos katedrų.

Segė Naumburgo katedros markgrafienės Utos von Ballenstedt skulptūroje panaši į mūsų šešiakampes žvaigždines 1-ojo varianto seges – jos kiaurymė apskrita, o kampai-spinduliai užbaigti trilapiais (8 pav.)⁴⁷. Tačiau atskirose detalėse yra skirtumų, pvz., Utos segės plokštumoje nematyti Dovydo žvaigždės – dviejų

⁴⁵ A. Varnas, Masteikių kapinyno 1993 metų tyrimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais* (toliau – *ATL*), Vilnius, 1994, p. 181–182, 18 pav. Saugojama *VDKM*.

⁴⁶ V. Urbanavičius, Skrebinų senkapio (Jonavos r.) tyrinėjimai 1970 m., *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais*, Vilnius, 1972, p. 63–66.

8 pav. Naumburgo katedros markgrafienės Utos von Ballenstedt skulptūra ir jos šešiakampė žvaigždinė segė

9 pav. Marienburgo katedros Rojaus portalo Protinųjų mergaičių grupės skulptūra ir Regensburgo katedros Angelo skulptūra su šešiakampėmis žvaigždinėmis segėmis

vienas ant kito uždėtų trikampių. Panaši šešiakampė žvaigždinė segė yra ir vienoje iš Protinųjų mergaičių grupės skulptūrų (9 pav.), esančių Marienburgo katedros Rojaus portale⁴⁸. Tiesa, šios segės detalės paskelbtose iliustracijose sunkiau įžiūrimos ir gali būti, kad tai visiškai kitas šešiakampių žvaigždinių segių variantas. Naumburgo ir Magdeburgo skulptūros buvo sukurtos beveik vienu metu – apie 1245 m.

Beveik tokios pačios segės kaip ir šešiakampės žvaigždinės 2-ojo varianto, t. y. su šešiakampe žvaigždine kiauryme, yra Regensburgo katedros Angelo skulptūroje (9 pav.)⁴⁹ ir Bambergo katedros Sinagogos skulptūroje (10 pav.)⁵⁰. Iš visų skulptūrų su šešiakampėmis žvaigždinėmis segėmis išsiskiria Sinagogos skulptūra, simbolizuojanti Senąjį Testamentą ir nugalėtą judaizmą. Nuo IX a. krikščioniško meno įvairiuose simboliuose kontekstuose Sinagoga supriešinama su Ecclesia, t. y. krikščionių Bažnyčia – Naujuoju Testamentu. Sinagoga vaizduojama kaip moteris su krintančia karūna, užrištomis akimis ir sulaužyta ietimi. Tačiau ką Bambergo Sinagogos skulptūroje simbolizuoja šešiakampė žvaigždinė segė? Pagal II a. Bažnyčios Tėvą Šv. Ignatą Antiochietį, „mūsų Dievas, Jėzus, kuris yra Kristus, buvo Mari-

jos išnešiotas pagal Dievo sumanymą ir kilęs iš **Dovydo sėklos** bei Šventosios Dvasios⁵¹. Toliau Šv. Ignatas Antiochietis aiškina apie tris šaukte šauktinas paslaptis (Marijos mergystė, gimdymas ir Viešpaties mirtis) ir kaip jos buvo atskleistos pasauliui. Gali būti, kad šiuo ar panašiu aiškinimu iš kitų Bažnyčios Tėvų darbų pasinaudojo Bambergo Sinagogos skulptūros autorius, pavaizduodamas joje, be kitų atribu-

⁴⁷ E. П. Ювалова, *Немецкая скульптура 1200–1270*, Москва, 1983, 325, 327 pav.

⁴⁸ Ibid., 286 pav.

⁴⁹ W. Swaan, *The Gothic Cathedral*, 1989, 284 pav.

⁵⁰ K. Gröber, *Die Bildwerke des Bamberger Doms*, Leipzig, 40, 42–43 pav.

⁵¹ Šv. Ignatas Antiochietis, Laiškas Magneziečiams, *Bažnyčios Tėvai* (antologija), Nuo Apaštališkųjų Tėvų iki Nikėjos Susirinkimo, sudarė D. Alekna ir V. Ališauskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 52.

tų, segę su šešiakampe, arba Dovydo, žvaigžde: „Danguje sušvito žvaigždė, skaistesnė už visas žvaigždes. Jos šviesa buvo neapsakoma, o jos naujumas sukėlė nuostabą. Visi kiti šviesuliai kartu su saule ir mėnuliu apjuosė rateliu šią žvaigždę, o jos šviesa nustelbė visus, ir kilo susirūpinimas, iš kur atsiradusi ši naujenybė, taip į juos nepanaši. **Tuomet sutrupėjo visokie burtai ir visi pikto pančiai. Buvo panaikintas neišmanymas, ir sugriuvo senoji karalystė,** kai Dievas apsirėiškė kaip žmogus, idant paskelbtų amžinojo gyvenimo naujumą“⁵². Mūsų supratimu, žvaigždinė segė Sinagogos skulptūroje turi vieną iš kitos išplaukiančias simbolines reikšmes – parodo Jėzaus ryšį su Dovydu ir išreiškia patį Kristų, kuris nugali senąjį tikėjimą.

10 pav. Bambergo katedros Sinagogos skulptūra ir jos šešiakampė žvaigždinė segė

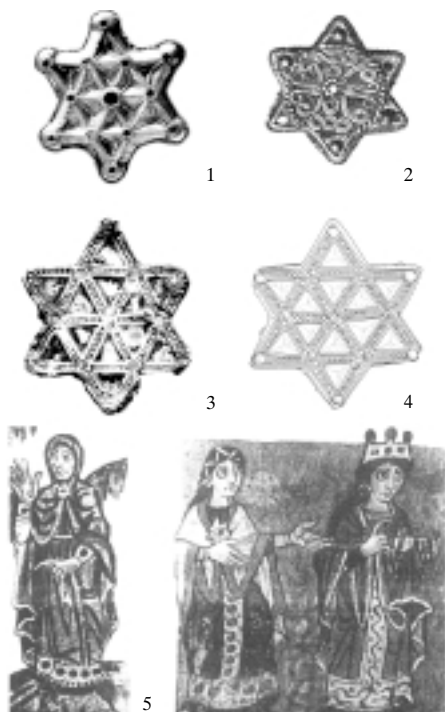
ŠEŠIAKAMPĖS ŽVAIGŽDINĖS SEGĖS MEROVINGŲ LAIKOTARPIO KAPUOSE

Šešiakampės žvaigždinės segės Europos kultūroje atsirado gerokai anksčiau nei buvo panaudotos kaip vienas iš gotikos skulptūrų atributų. Dabartinės Vokietijos archeologinėje medžiagoje operuojama penkiomis VII a. pabaigos – VIII a. pradžios Merovingų laikotarpio šešiakampėmis žvaigždinėmis segėmis. Nors šių segių konstrukcija, apdirbimo technika, dekoras ir kt. skiriasi nuo vėlyvesnių XIII a. vidurio gotikos skulptūrose bei XIV–XV a. šešiakampių žvaigždinių segių, rastų LDK, Vokiečių ordine ir Livonijoje, tačiau šiuo atveju mums svarbu, jog šešiakampės žvaigždės simbolis buvo germanų genčių naudojamas jų krikščionybės pradžioje.

Nuo 1913 m. Miuncheno muziejuje saugoma iš aukso skardelės išspaudyta šešiakampė žvaigždinė segė, rasta Walda kapinyne (Švabija, prie Dunojaus)⁵³, esančiame apie 200 m nuo bažnyčios. Ji rasta moters kape Nr. 7 kartu su auksinių auskarų pora su profiliuotais lašo pavidalo kabučiais iš 6 pusrutulių, paprasta žalvarine sagtimi ir žalvariniu pincetu. Segės paviršius padalytas į 12 įdubusių trikampių, kurių kraštuose prilituotos tordiruotos aukso juostelės. Viduryje yra plokščia apskrita žalia akis, o kituose susikirtimo taškuose – po plokščią almandino apskritimėlį ant paaukštintimo, apjuosto rantyta vielute. Pakraštys apjuostas tuščiavidurėmis aukso juostelėmis (11 pav., 1). Aukso skardelė (skersmuo – 4,4 cm) buvusi pritvirtinta septyniomis

⁵² Ibid., p. 52.

⁵³ H. Dannheimer, Ein spätmerowingischer Eulogenbehälter aus Walda, *Germania*, 1966, Bd. 44, p. 338–354; F. Stein, *Die Adelsgräber des 8. Jahrhunderts*, Berlin, 1967, p. 254–255, 84 lent., 8.

11 pav. Merovingų laikotarpio šešiakampės žvaigždinės segės: 1 – Walda moters kapas Nr. 7, 2 – Mertlocho kapinynas, 3 – Müncheno-Aubingo kapas Nr. 756, 4 – Sausenheimo kapinynas, 5 – Stuttgarto psalmyno atvaizdai, kuriuose moterys drabužius susisegusios šešiakampėmis žvaigždinėmis segėmis

no-Aubingo kape Nr. 756 (11 pav., 3)⁵⁷, Sinsheimo⁵⁸ ir Sausenheimo (11 pav., 4)⁵⁹ kapinyuose. Vokiečių archeologai labai atsargiai vertina šešiakampes žvaigždines

sidabrinėmis kniedėmis prie plokštės, kuri neišliko⁵⁴. Dažnai, kalbant apie Merovingų laikotarpio krikščionybę Bavarijoje, nurodoma į du radinius iš suardyto vyro kapo Walda kapinyne – auksinės skardos kryžių ir žalvarinį „apkalą“. Ištyrus vadinamąjį „apkalą“, paaiškėjo, jog tai relikvijorius su dangteliais ir atskirais narveliais. Tuose narveliuose buvo vaško gurvoliukų. Manoma, kad tai žvakių vaškas nuo šventųjų kapų, kuri piligrimai atsinešdavę iš šventųjų vietų. Tokių relikvijorių piligriminių kelionių metu buvo parsigabenama iš Bizantijos. Pagal Hermanną Dannheimerį, relikvijorius ir auksinės skardos kryžius turėjo paliudyti, kad jų savininkas yra krikščionis. Galbūt jaunystėje šitų daiktelių savininkas juos buvo gavęs piligrimiškoje kelionėje arba išsigijęs tuo pat metu tarnaudamas Italijoje. Vargu ar jis galėjo juos gauti iš antrų rankų, t. y. nusipirkti ar gauti dovanų, nes tos devocionalijos yra asmeninio pobūdžio. Apibendrinamas šių vyro ir moters kapų duomenis, H. Dannheimeris daro išvadą, kad mirusieji galėjo būti krikščioniška valdovų pora, įkūrusi Walda⁵⁵.

Kitos šešiakampės žvaigždinės segės rastos Mertlocho (11 pav., 2)⁵⁶, Müncheno-Aubingo kape Nr. 756 (11 pav., 3)⁵⁷, Sinsheimo⁵⁸ ir Sausenheimo (11 pav., 4)⁵⁹ kapinyuose.

⁵⁴ H. Dannheimer, *Ein spätmerowingischer ...*, 28 lent., 1.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 352.

⁵⁶ F. Stein, *Die Adelsgräber ...*, p. 318–319, 91 lent., 15. 1884–1885 m. antikvaras J. Schmitzas atkasė apie 560 kapų. Visi radiniai sudėti kartu ir pagal kapus neišskirstyti. Žvaigždinės segės pagrindo plokštelė neišlikusi. Skardelė iš šviesaus aukso. Žvaigždės kampuose buvusios kniedės, iš kurių išlikusios dvi su sidabrinėmis galvutėmis. Skardelės pakraštys ir apskritimas viduryje apjuostas filigranine tordiruota vielute. Paviršiuje – papuošimas iš rantytų vielučių. Labai apsitrynusi. Skersmuo 3 cm.

⁵⁷ H. Dannheimer, *Ein spätmerowingischer ...*, 29 lent., 1; M. Klein-Pfeuffer, *Merowingerzeitliche Fibeln und Anhänger aus Preßblech*, *Marburger Stud. Vor-u. Frühgesch.*, 14, Marburg, 1993, p. 58–59.

⁵⁸ F. Stein, *Die Adelsgräber ...*, p. 290, 37 pav., 9. Iš dalies tyrinėtas 1835 m. ir šiek tiek vėliau. Didžioji dirbinių dalis depasportuota muziejuje Karlsruhe. Išlikusi tik šešiakampės žvaigždinės segės pagrindo plokštelė su žalvariniu segtuku. Skersmuo 5 cm.

12 pav. Balto nedegto molio verpstukas su trimis šešiakampėmis žvaigždėmis iš Vidgirių kapo Nr. 34

segės. Tik Hansas Bottas daro išvadą, jog jų siluetas **galbūt** sietinas su Senovės Rytų krikščioniškais Aušrinės ar Kalėdų žvaigždės įvaizdžiais⁶⁰. Susidaro įspūdis, kad stengiamasi nepastebėti labai akivaizdžiai šiose segėse pavaizduotos Dovydo žvaigždės – dviejų vienas ant kito uždėtų trikampių bei centre esančios kristogramos.

Šešiakampės žvaigždinės segės naudotos ne tik Merovingų, bet ir vėlesniu Karolingų laikotarpiu. Antai net keliuose IX a. pradžios Stuttgarto psalmyno atvaizduose (11 pav., 5) moterys susisegusios drabužius tokiomis segėmis⁶¹.

Baltų genčių archeologinėje medžiagoje daiktų su šešiakampės žvaigždės simboliu pasitaiko jau Tautų kraustymosi laikotarpiu. Pvz., V a. pabaigos – VI a. Vidgirių kapinyne (Šilutės r.) kape Nr. 34 buvo rastas balto nedegto molio (jo Lietuvoje nebuvo) verpstukas, kuriame viena į kitą įrėžtos trys šešiakampės žvaigždės, t. y. simbolis, reiškiantis Apokalipsės žvėries skaičių (12 pav.)⁶². Be jokios abejonės, kad tai atvežtinis dirbiny, parodantis santykius su to laikotarpio krikščioniškuoju pasauliu.

PILGRIMO ŽENKLAS?

Ieškant atsakymo į klausimą, kokia galėjo būti šešiakampių žvaigždinių segių paskirtis, pavyko aptikti vieną tokią segę, kuri apibūdinta kaip piligrimo ženklas. 1975 m. ji buvo rasta prie pietinės Kenterberio (Canterbury) Šv. Augustino bažnyčios navos 7–12 metų paauglio kape Nr. 574 (13 pav.). Kapo chronologija nėra tiksliai nustatyta, tačiau kapas kirto vėlesnį nei 1350 m. sluoksnį, o jo vieta

⁵⁹ M. Klein-Pfeuffer, *Merowingerzeitliche ...*, p. 443, 61 lent., 284; F. Stein, *Die Adelsgräber ...*, p. 322, 44 pav., 20. Prie pat kaimo kelio 1894 m. Sausenheime (Reino kraštas – Pfalcas) buvo iškasti 3 plokštiniai kapai. Be to, šiame kapinyne buvo rasti 64 karoliai, tarp jų – 2 gintariniai. Viename kape buvo šešiakampė žvaigždinė segė (skersmuo 4 cm). Ji pagaminta iš sidabrinės spaustinės skardelės su trikampėmis įdubėlėmis ir kniedėmis kampuose. Ši skardelė pritvirtinta prie žalvarinės plokštelės.

⁶⁰ H. Bott, *Bajuwarischer Schmuck der Agilolfingerzeit*, *Schriftenreihe zur Bayerischen Landesgeschichte*, München, 46, 1952, p. 63; H. Dannheimer, *Ein spätmerowingischer ...*, p. 352.

⁶¹ D. Quast, *Bemerkungen zum merowingerzeitlichen Gräberfeld bei Frideingen an der Donau, Kreis Tuttlingen*, *Fundberichte aus Baden-Württemberg*, Bd. 20, 1995, p. 819, 13 pav.

⁶² V. Šimėnas, *Vidgirių kapinyne tyrinėjimai 1994 metais*, *ATL 1994 ir 1995 metais*, Vilnius, 1996, p. 124–127, 17 pav.

13 pav. Šešiakampė žvaigždinė segė iš Kenterberio (Canterbury) Šv. Augustino bažnyčios pietinės navos kapo Nr. 574

1540 m., panaikinus vienuolyną, buvo užstatyta dirbtuve. Segė pagaminta iš alavo (ar tik alavuota?), jos skersmuo – 2,7 cm⁶³.

Kenterberis nuo krikščionybės pradžios Anglijoje yra religinio gyvenimo centras ir Bažnyčios istorijoje užima ypatingą vietą. VI a. pabaigos – VII a. pradžios anglosaksų apaštalas Šv. Augustinas benediktinų ordino buvo pasiūstas skleisti krikščionybės į Angliją. Jis Kenterberyje įkūrė vyskupiją ir buvo pirmasis arkivyskupas. XII a. Kenterberis tapo viena iš trijų garsiausių Europos piligrimysčių vietų, kai arkivyskupas Tomas Beketas (1162–1170 m.) buvo paskelbtas kankiniu. Be to,

Kenterberyje būta ir daugiau vietinių šventųjų kapų ir kitų piligrimystės objektų, kurie pritraukdavo daugybę tikinčiųjų ne tik iš pačios Anglijos, bet ir žemyninės Europos. Katalikų Bažnyčia skiria didžiąją (*peregrinationes primariae*) ir mažąją (*peregrinationes secundariae*) piligrimystę. Didžioji piligrimystė buvo atliekama į Šventąją Žemę, Romą, Kompostelą ir dar kelias vietas Europoje. Tuo tarpu mažajai piligrimystei pakakdavo aplankyti vietinės ar gretimos vyskupijos bažnyčiose saugojamas relikvijas, šventuosius paveikslus (LDK – Švč. Mergelės Marijos paveikslai) ir pan. Iš tokių vietų piligrimai stengdavosi parsigabenti kokių nors daiktų, kurie jiems patiems ir kitiems primintų ir paliudytų jų aplankytą šventąją vietą. Tokius piligrimams skirtus daiktus labai gausiai gamino ir platino ne tik vienuolių dirbtuvės, bet ir pasauliečiai amatininkai. Pastaruoju metu Vakarų Europos archeologijoje ypač susidomėta įvairiausiais daiktais, susijusiais su piligrimyste⁶⁴. Tų daiktų ir daikčiukų būta labai daug – tai įvairūs ženkliai, kabučiai, segės, raktai, kriauklės, kryželiai, medalikėliai ir t. t., kurie buvo pagaminti iš bronzos, švino, alavo, tauriųjų metalų, gintaro, akmens, medžio ir pan.

LDK mažoji piligrimystė turėjo atsirasti įsteigus pirmąsias parapijas, nes šis reiškinys neatsiejamas nuo katalikybės. Šešiakampės žvaigždinės segės iš LDK Vilniaus vyskupijos galėjo būti vienu iš piligrimų ženklų, nes kaip gi kitaip paaiškinti jų išplitimą ne tik LDK, bet ir Vokiečių ordine bei Livonijoje? Be to, keliuose Obelių kapuose ir viename Spitrės kape rasti identiškai daiktai, pvz., apskritos skardinės segės, taip pat parodo jų bendrumą. Greičiausiai šešiakampių žvaigždinių segių savininkai iš skirtingų vietovių vienu metu atliko piligriminę kelionę (keliones) į tą pačią vietą ar vietas, kuriose ir įsigijo tokius pat jų piligrimystę patvirtinančius ženklus.

Taigi šešiakampės žvaigždinės segės iš LDK Vilniaus vyskupijos įdomios ne tik savo panašumu į Šv. Romos imperijos katedrų skulptūrų seges, simbolika, bet ir tuo, kad galime pradėti tyrinėti dar vieną Lietuvos christianizacijos reiškinį.

⁶³ D. A. Sherlock and H. Woods, *St Augustine's Abbey: Report on excavations, 1960–1978, Kent Archaeological Society Monograph*, IV, 1988, p. 66, 217–218, 310, 69 pav., 72.

⁶⁴ M. Mitchiner, *Medieval Pilgrim and Secular Badges*, Sanderstead, 1986; B. Spencer, *Pilgrim Souvenirs and Secular Badges* (Medieval Finds from Excavations in London 7), London, 1998.

Padėka. Surinkti duomenis šiam straipsniui be geranoriškos kolegų pagalbos būtų buvę sudėtinga, todėl nuoširdžiausiai dėkoju LNM archeologui Gyčiui Grižui, VDKM archeologei Kristinai Rickevičiūtei, Bambergo universiteto Viduramžių ir naujųjų laikų katedros archeologui Raineriui Atzbachui ir Readingo universiteto Archeologijos departamento archeologui Barney Sloane'ui. Taip pat noriu pareikšti ypatingą padėką United Parcel Service (UPS) atstovės Lietuvoje UAB LEX direktoriui Vigantui Vėbrai už kitokio pobūdžio labai reikšmingą paramą.

Eugenijus Svetikas

SIX-POINTED STAR BROOCHES IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AND THEIR ANALOGUES IN THE HOLY ROMAN EMPIRE

S u m m a r y

This paper is the first of a series concerning star brooches found in archaeological excavations in Lithuania and other European countries. Besides the six-pointed star brooches, there also exist brooches of the octagonal or radial form; the points and rays vary in number from nine to nineteen.

Six-pointed star brooches are of two varieties, which in turn have variations according to decorations on their surface and decorative details on the points and ray endings. The opening in the centre of the brooch may vary: it can be round (variety 1 – Figs. 2, 3) or shaped as a six-pointed star (variety 2 – Figs. 4, 5).

Six-pointed star brooches were found in various archaeological sites (Fig. 1). One brooch was found in a castle, two or three in city-type dwellings, and two in the barrows of the western part of the Novogorod territory. Ten brooches were found in cemeteries, but half of those were sporadic finds, apparently from previously disturbed graves.

In graves with correlative finds, only the 1st variety of six-pointed star brooches were found. Conditional chronology was established at the end of the fourteenth and in the first half of the fifteenth centuries.

In the Christian symbolism, the main reason for identifying the six-pointed star with Christ is the comparison of Jesus Christ with a star in the Bible: “I am the root and the offspring of David, and the bright and morning star” (Revelation 22, 16).

In the Middle Ages a six-pointed star was used in many instances. Some medieval cathedrals have windows decorated with a six-pointed star, e.g., a window in the Cathedral of Basle (Fig. 6). The symbol of a six-pointed star is used in ornaments found in the territory of present-day Lithuania (Fig. 7).

Six-pointed star brooches, very similar to those found in the Grand Duchy of Lithuania and the territories of the Teutonic Order and Livonia, are depicted in four middle gothic cathedrals of the thirteenth century Holy Roman Empire (Figs. 8–10).

However, six-pointed star brooches had been part of European culture well before they were used as one of the elements in gothic sculpture. Six-pointed stars were used in the Merovingian and Karolingian period (Fig. 11). Archaeological finds of the Baltic tribes contain artefacts with a six-pointed star symbol, which goes back to the time of the Great Migration Period (Fig. 12).

As to the question of the meaning of the six-pointed star brooches, there was such a brooch from Canterbury (Fig. 13), which was described as a sign of a pilgrim.

In this paper, a supposition is made that the six-pointed star brooch from the Grand Duchy of Lithuania could have been one of the pilgrim's signs.